

ZDRAVICE K OSEMDESIATKE DLHOROČNÉHO ŠÉFREDAKTORA TVORBY JÚLIUSA VANOVIČA,

**slovenského spisovateľa, ktorý v Tvorbe,
revue pre literatúru a kultúru, založenej básnikom
Emilom Boleslavom Lukáčom, pôsobil ako
šéfredaktor, obnovovateľ a tvorca v rokoch
1991 – 1992 a v rokoch 2001 – 2015. Od tohto čísla
odovzdáva žezlo šéfredaktora MICHALOVI ZAJDENOVI,
evanjelickému kňazovi, teológovi a historikovi.**

NECH ŤA, MILÝ JULO, ŽEHNÁ SÁM NEBESKÝ OTEC

Keď som pred piatimi rokmi písal pozdravom k sedemdesiat päťke Júliusa Vanoviča, dúfal som, že nám bude ešte dopriate tešiť sa z jeho prítomnosti. A stalo sa. Päť rokov ubehlo ako voda a v apríli sme mohli vďačne zaznamenať jeho „okružliny“, ktoré sa z Božej milosti mohol Július Vanovič v kruhu svojej rodiny, ale aj priateľov dožiť. V jeho živote sa nič nezmenilo, len čo jeho tvorčí duch vyprodukoval ďalšie texty, ktorým obohatil slovenskú literatúru. Najmä „Listy zo starého dvora“ konečne našli adekvátnu odozvu aj literárnej obci a umožnili, aby konečne aj oficiálne mohol Július Vanovič zaujať to miesto v slovenskej literatúre, kde už dávno patrí. Milý Julu, či sa Ti to páči, alebo nie prekročil si „Rubikón.“ Pravdepodobnosť, že sa staneš maturitnou, alebo štátnicou otázkou začína hraničiť s istotou. Nie, nie je to kvôli Tvojmu veku. Je to vďaka Tvojmu dielu, ktoré si vytvoril a v ktorom si nám odhalil nezdolný, nezlomený charakter svojich predkov; stredovekých jobagiónov, ktorí v službe svojmu kráľovi boli

ochotní obetovať aj vlastný život. Podivná doba druhej polovice dvadsiateho storočia, v ktorej si prežil podstatnú, rozhodujúcu časť svojho života, postavila všetkých „služobníkov slova“ pred obrovskú dilemu. Buď sa začali klaňať komunistickému Molochovi, zradili svoje presvedčenie a vieru, a tým si zabezpečili „teplé miesta,“ alebo tak neurobili a celý život ich sprevádzal biľag, vydedencov. Ty si patril a patíš do druhej skupiny. To svedčí o veľkosti Tvojho charakteru. Niet už medzi nami veľa takých ľudí, ako si Ty. Preto Ti chcem popriať, aby si prežil ešte veľa pekných rokov po boku svojej milovanej manželky Zorky, aby „Hospodin požehnal Vaše vchádzanie i vychádzanie.“ A my ostatní sme, aby sme mohli cítiť, že ak zostaneme bezradne stáť a nebudeme vedieť, kadiaľ ísť ďalej, máme tu priateľa, ktorý nám poradí a ukáže ďalšiu cestu. Mnohaja leta, Magno Magistri verborum.

MICHAL ZAJDEN

REVOLTUJÚCI SPOLUTVORCA KULTÚRNEJ KONTINUITY

Už viaceré názvy kníh čerstvého, stále vitálneho a tvorivého osemdesiatnika Júliusa Vanoviča prezrádzajú niečo o jeho duchovnom zakotvení a orientácii. Na jednej strane nás odkazujú na slovenské reálie a autorov rodný Turiec, na strane druhej obsahujú

slová a pojmy, ktoré sú v centre jeho literárneho a mysliteľského záujmu. Dve knihy „antidialógov“, ako autor nazval svoje rozhovory so slovenskými literátmi, naznačujú vôľu viesť dialóg, súčasne však stáť voči spolubesedníkovi v bdelej oponentúre, aby

vzájomná komunikácia nevyznala ako sviatočná idyla, ale aby v nich dostala slovo aj skepsa, kritickosť a, ak treba, aj zdravá provokácia. V širšom zmysle predpona *anti-* naznačuje Vanovičov revoltujúci postoj voči skutočnosti, kým slovo *dialóg* poukazuje na jeho demokratické cítenie a presvedčenie, že slobodná výmena názorov je pre zdravú spoločnosť nevyhnutnosťou.

Kniha *Cesta samotárova* je, ako to hovorí jej podtitul, portrétom Júliusa Barča-Ivana, názov nám však tiež chtiac-nechtiac evokuje pozíciu samotného Vanoviča, ktorý bol – a je celý život „na ceste“ hľadania a potvrdzovania pravdy, pričom sa často – ako každý autentický hľadač – musí cítiť osamotený, sčasti pre nepriaznivé životné okolnosti a sčasti preto, lebo to tak sám chce. Poučený Nietzsche, Šaldom, ale aj vlastnou skúsenosťou dobre vie, že samota nie je pre tvorivého človeka vždy prekliatím, naopak, že často je nielen organickou potrebou, ale aj indikátorom nadpriemernej duchovnej sily a odvahy.

Kritickému knižnému portrétu Alexandra Matušku dal Vanovič názov *Chvála a skepsa*, čo takisto naznačuje dva póly jeho hodnotenia nielen Matušku, ale slovenskej kultúrnej tradície vo všeobecnosti. Vanovič nie je kritický za každú cenu, vie oceniť to, čo si ocenenie zasluguje, rozpor medzi profesionálnou kvalitou a mravnými zlyhaniami v ňom však vyvoláva – prinajmenšom – skepsu.

Kniha *Osobnosť Václava Černého* je poctou Vanovičovmu veľkému inšpirátorovi, českému literárnemu vedcovi a esejistovi Václavovi Černému, súčasne však zdôraznením toho, čo pre národ a pre život vôbec znamená osobnosť, vedome voliaci, tvorivý a svojím ideálom za každých okolností verný ľudský *subjekt*. Až tri tituly obsahujú slovo „čas“, čo v nás môže vzbudzovať najrozličnejšie asociácie, najskôr však vari tú proustovskú, lebo Vanovič sa neraz vracia práve k nepríjemnej pravde, že Slováci ako národ vinou vrtošivej histórie, ale aj vinou vlastnej pohodlnosti a oportunistizmu strácali veľa času na taľafatky namiesto toho, aby si cieľavedome posilňovali svoj kultúrny organizmus.

Knižka *Prozaik proti totalite* pojednáva o Alfonzovi Bednárovi, zároveň je však dôkazom dôsledných antitotalitných postojov samotného Vanoviča.

Azda ešte osobnejší je Vanovič v knižnom portréte režiséra Ingmara Bergmana *Za kulisy života*, v ktorom sa už, ako naznačuje jeho názov, dostáva na pole čirej metafyziky a základných siločiar našej existencie.

A ešte tu máme súbor esejí a článkov, nazvaný *Heretikon...* Presne tak, Vanovič sa musí každému (aj sebe samému) javiť ako „heretik“, lebo sa typologicky nezmestí do ani jedného prúdu, schémy či ostrejšie vyhranenej skupinky.

Je jedným z nemnohých u nás, ktorého revolta proti komunistickej totalite nevojnala do osídien nijakej inej ortodoxie, do nijakého nového košiaru, či už politického, konfesijného, vedeckého alebo

estetického. So samozrejmosťou slobodného ducha sa hlási k slovenskosti, turčianskej tradícii, protestantizmu, západnej civilizácii, nič z tohto však nepovažuje za nedotknuteľné, všetky kultúrne a civilizačné hodnoty starostlivo a skepticky preveruje, analyzuje a ak to uzná za vhodné, aj modifikuje. K svojmu národu je prísny, ako boli k svojim národom prísni napríklad Ibsen, Šalda, Berďajev, Thomas Mann, Joyce alebo Gombrowicz. S bolestivou úprimnosťou si uvedomuje a pomenúva naše kolektívne dedičné hriechy, radšej ich v polemickom zápale spomenie o dva-tri viac akoby na niektorý mal zabudnúť. Iba ten, kto sa plne stotožnil s osudom svojho národa, dokáže byť voči nemu takýto úprimný. Vanovič však súčasne zo svojho milovaného turčianskeho sídla dovidí ďaleko do sveta, popri domácich osobnostiach cituje Čechov, Nemcov, Škandinávov, Rakúšanov, Rusov, a predovšetkým Francúzov. U nich zrejme nachádza najviac z toho, čo mu ako človeku aj literátovi obzvlášť imponuje; intelektuálnu poctivosť, myšlienkovú hĺbku, kritického ducha, jazykovú eleganciu, ako aj zmysel pre formu, v neposlednom rade pre formu eseje, ktorá je aj jeho najvladnejšou doménou.

Parafrázujúc Kraskove slová môžeme teda povedať, že Július Vanovič je „strom vyrastený zo slovenskej pôdy, no silno na neho vplývala celá európska kultúra.“ Keby sme ho predsa chceli zaradiť do nejakej duchovnej tradície, najskôr sa nám tu núka adjektívum existencialistické; nielen preto, že Vanovič sa pomerne často odvoláva na existencialisticky orientovaných autorov (Kierkegaard, Dostojevskij, Berďajev, Tillich, Sartre, Camus a i.), ale najmä preto, že vo svojich úvahách vychádza primárne z ľudskej osobnosti, z jej osamelosti vo svete, a zároveň z jej duchovných potencialít, z jej schopnosti voliť si svoje životné hodnoty a brať za svoje rozhodnutia plnú zodpovednosť. Za existencialistický možno považovať napríklad jeho pozoruhodný román *Kronika nepriznaného času* (napísaný v prvej polovici 70-tych rokov, vydaný r. 2008), ktorý je nielen cenným svedectvom o prvých rokoch poaugustovej „normalizácie“ u nás, ale aj príbeh o tom, aké možnosti voľby má ľudský jedinec v existenciálne vypätých, hraničných situáciách. Ponurá atmosféra normalizačného režimu tu nadobúda podobnú symbolickú funkciu existenciálnej hrozby, ako mor v rovnomennom Camusovom románe.

Z knižných esejí najzreteľnejšie Vanovičovú existencialistickú orientáciu prezrádzajú portréty J. Barča-Ivana a I. Bergmana, ktorých, mimochodom, pokladá za príbuzné tvorivé typy. Portrét Barča-Ivana, nesporne dramatika aj prozaika európskeho formátu, je vzácnym a presvedčivým dokladom o ohlasoch existencialistickej filozofie u nás. Škoda len, že Barča-Ivana, ktorý už dávno mal byť profilovým dramatikom Slovenského národného divadla, naši zakomplexovaní divadelníci stále nedostatočne pochopili a neprijali za svojho.

V prípade knižky o Ingmarovi Bergmanovi, prvej o tomto umelcovi u nás, považoval Vanovič za potrebné zdôrazniť, že nie je filmovým odborníkom a že sa preto sústreďuje predovšetkým na Bergmanovo filozofické poslanstvo. Brilantnosť, fundovanosť a elegancia, s akými sa tejto úlohy zhostil však ukazujú, že sa dokázal stotožniť aj s režisérovy mi čisto estetickými postupmi. Keď čítame o tom, ako Bergman zobrazuje úzkosť, traumy existenciálnej voľby a hľadanie zmyslu života na filmovom plátne, cítime, že jeho filmová reč našla vo Vanovičových vášnivo aforistických, takmer kierkegaardovských formuláciách štylisticky aj obsahovo primeranú interpretáciu.

Zhodou okolností Július Vanovič súčasne s dovršením osemdesiatky končí svoju dlhoročnú misiu šéfredaktora Tvorby. Ako je známe, Tvorba vznikla pred 75 rokmi predovšetkým z iniciatívy časti luteránskej inteligencie, ktorá sa tu v rámci možnosti usilovala o názorovú a estetickú oponentúru voči nedemokratickému režimu v časoch 2. svetovej vojny. V komunistickom období bol časopis typu Tvorby nežiaduci, preto v rokoch 1951 – 1989 nevychádzala. Po páde komunistickej totality sa skupine demokraticky cítiacich intelektuálov rýchlo podarilo Tvorbu obnoviť. Časť verejnosti ju zo začiatku vnímala ako primárne luteránsky časopis, čoskoro však nadobudla povest' ekumenického periodika, a to nielen pokiaľ išlo o konfesiónálnu, ale aj o estetickú a v širšom slova zmysle svetonázorovú orientáciu. Júliusovi Vanovičovi sa počas jeho šéfredaktorstva podarilo medzi spolupracovníkov Tvorby pritiahnúť

ľudí z najrozličnejších táborov. Časopis sa stal nezávislým a otvoreným fórom pre široké spektrum otázok z oblasti literatúry, umenia, filozofie, teológie, historiografie, literárnej dokumentaristiky, atď. Pravda, stále sa venovala určitá pozornosť aj sebareflexii slovenského luteranizmu. Z beletristických žánrov sa najviac uverejňovala domáca aj preložená poézia, najcharakteristickejšim typom príspevku však bola esej. Stretávali sme sa tu o. i. s analýzami javov nedávnej totalitnej minulosti, ale aj s kritikou antiduchovných tendencií ponovembrového vývoja, pričom však šéfredaktor dbal o to, aby sa neupadalo do politikárčenia podenkového charakteru. Azda sa viac priestoru mohlo dávať otázke slovenskej štátnosti, ktorá je nielen politickým, ale aj psycho-sociálnym a kultúro-tvorným faktorom. Vcelku sa však Július Vanovič v úlohe šéfredaktora, práve tak ako vo vlastnej literárnej tvorbe, kompetentne a poctivo usiloval o mapovanie a spoluvytváranie kontinuity našej kultúry. Samozrejme, že uverejňoval a reflektoval súčasnú literárnu a umeleckú tvorbu, súčasne však pravidelne a cielene dával priestor aj starším príspevkom našich i zahraničných autorov, ktorých slovo malo dnešku čo povedať. Pri všetkej svojej kritickosti a občasnom rúcaní modiel sa prejavoval predovšetkým ako syntetizujúci redaktor, ktorý mal neustále na zreteli našu osudovú zviazanosť s vlastnou kultúrnou minulosťou, ako aj našu príslušnosť k západnej kultúre a civilizácii. Som presvedčený, že tieto hodnoty bude vo svojich literárnych prácach aj naďalej presadzovať.

IVAN ČIČMANEC

ČÍM STARŠÍ, TÝM MLADŠÍ (zdravica k osemdesiatke Jula Vanoviča)

„Zasa – a ako rýchlo! – som v detstve,“ zapísal si Julo Vanovič svoj pocit zo

začiatku zimy 1972. A, „zasa – a ako rýchlo!“ – má okrúhle jubileum. 11. apríla 2015 sa dožíva osemdesiatky.

Človek v tomto veku ľahko podľahne dojmu, že veci, ktoré si pamätá, si pamätajú aj iní, a tak netreba, aby to bol práve on, kto sa bude unavovať písaním pamätí. Julo sa našťastie únavy neľaká. Vie, že tých iných, čo by si mohli tie veci pamätať, je čoraz menej – a navyše sú aj veci, ktoré si pamätá iba on. To preto má záber pamätí každá z jeho výborných kníh, čo píše a vydáva v posledných rokoch – naznačujú to už ich názvy.

Aj na margo *Antimemoárov* (LIC 2014) by mohol ich autor zvolať: „Zasa – a ako rýchlo! – som v detstve.“

Čitateľ, ktorý sa do toho detstva vyberie spolu s ním, môže potom spolu s ním prežívať i najčernejší okamih jeho mladosti: „Keď som 24. novembra 1949

prichádzal zo školy, videl som vo dvore dve autá s neznámymi mužmi v civile, ako otvárajú dvere na jednom z nich a berú otca ...“

Julov otec bol uväznený ako jedna z obetí tzv. „žingoriády“, v ktorej boli spáchané tri justičné vraždy (Žingor, Bibza a Nosák) a celý rad ďalších nevinných ľudí si to odniesol doživotím či inými trestami.

Aj keď – ako vieme už z *Listov zo starého dvora* (MilaniuM 2013) – Julov otec sa vrátil z väzenia po niekoľkých rokoch síce fyzicky zúbožený, no duševne nezlomený, poznačilo to ďalší život celej rodiny na dlho, presnejšie povedané natrvalo.

Nie každý u nás je ochotný pripomínať si kruté päťdesiate roky. Máme síce aj my autorov, posadnutých historickou pravdou, ale Slovníky slovenských spisovateľov sa na nich dívajú cez prsty a ak aj niekto z nich vykoná takú úctyhodnú prácu, ako štyrmi zväzkami *Triednych nepriateľov* vykonal Rudolf Dobíáš, alebo ako svojimi s čoraz spravodlivejším hnevom písanými *Listami* či *Antimemoárm* vykonáva Ju-

MÚDROŠŤ V TRÁPENÍ, TRÁPENIE V MÚDROSTI

Sme rovesníci a predsa už v útlej mladosti sa naše cesty rozvíjali rôzne. Ani ja som nebol preferovaný, hovorilo sa tomu vtedy vrstva pracujúcej inteligencie, ale ani prenasledovaný. Naproti tomu Julo Vanovič nielenže patril do spoločenskej triedy negatívne hodnotenej, ale jeho otec bol súdený v jednom z prvých nespravodlivých politických procesov po roku 1948, v procese, v ktorom hrozili a aj boli udelené aj najvyššie tresty - v žingoriáde. Isteže, nebol to už nacistický systém likvidujúci systematicky celé rodiny, ale začal pôsobiť nemenej systematicky budovaný systém kádrovej politiky.

A bol tu ešte jeden faktor. Neveril som vlastným očiam, keď som sa dočítal, že Julovi nedovolili ani maturovať. Bolo to faktor veľkosti obce. Julov Martin bol neporovnateľne menší ako moja Bystrica, nehovoriac o blízkosti Vanovičovských Draškoviec k Martinu. Sám som zažil niečo podobného pri sledovaní môjho organovania v Banskej Bystrici, v Bratislave si ma za organom nikto nevnímal. Mám dojem, že aj Julo sa v Bratislave stratil. Niekde predsa musel získať to prenikavé vzdelanie, výnimočnú schopnosť vniknúť do jadra problémov.

Azda to nebude neskromné, keď na prirovanie spomeniem jednu epizódu z mladosti Jaroslava Heyrovského, neskoršieho nositeľa Nobelovej ceny. Sprístupnil mi ju Heyrovského univerzitný priateľ a môj učiteľ matematiky Bedřich Šofr. Heyrovský išiel na skúšku z chémie a zlákal aj Šofra, ktorý sa v parčíku pripravoval. Šofr skúšku zložil, dostal otázku z látky, ktorú si v tej chvíli v parku osvojil. Heyrovský skúšku neurobil, hoci bol perfektne pripravený, taký je život. I vybral sa do sveta, možno tade viedla cesta k Nobelovej cene.

Druhý príklad mi poskytuje jeden z mojich najlepších priateľov – matematik, Tibor Neubrunn. Zatiaľ čo Jula súdruhovia nepripustili do oktávy, Tibora bratia Slováci nepripustili ani do prímy. Ako ži-

dovské dieťa. A mohol byť rád, že neprišiel o život. Ale roky nezaháľal, najmä rozsiahlym čítaním na povale sa prepracoval k vzdelaniu.

Možno tadeto viedla aj cesta Jula Vanoviča k originalite jeho vedeckých výsledkov. A nutnou podmienkou k tomu bolo a je široké vzdelanie. Tým nechcem hlásať, že optimálna cesta k dosahovaniu významných vedeckých výsledkov vedie cez prenasledovanie talentov. Naopak. Ale chcem sa skloniť pred silou osobnosti Júliusa Vanoviča, ktorý sa dokázal prepracovať k špičkovým výsledkom v literárnej vede napriek kádrovnickému sledovaniu a prenasledovaniu. A pochopiť jeho tendenciu nezabúdať na minulosť potrebu vyrovnávať sa s ňou. Povedané s Julom: Nevyvolané a nepotrestané zlo má diaboliskú schopnosť plodiť a šíriť nové a ďalšie zlo.

Nie je náhoda, že Julo sa po 40. rokoch neexistencie ujal obnovnej Tvorby E. B. Lukáča. Isteže, ekonomické prostredie už nebolo ako za Ľudovíta Šenšela. A tak sme vytvorili spolok, Spoločnosť pre Tvorbu, spolok, ktorý za terajších slobodných podmienok časopis vydáva.

Pokiaľ som to kompetentný posúdiť, Julo predstavuje záruku vysokej umeleckej úrovne časopisu založenej na serióznom vedeckom posudzovaní. Na druhej strane zrozumiteľný, prístupný širokej množine čitateľov. Svedčí o tom aj početnosť tejto množiny, ako aj úspešné každoročne usporadúvané stretnutie Duchovné hodnoty pre dnešok.

A ak môžem byť osobný, nech mi je dovolené spomenúť Vanovičovu Zorku, ktorú som mal možnosť poznať v prostredí banskobystrického evanjelického kostola. V prostredí charakterizovanom Karolom Kuzmánym, Andrejom Sládkovičom, či Martinom Rázusom. V prostredí, ktoré predstavuje smer, pozitívny pre slovenskú kultúru, smer, v ktorom Július Vanovič predstavuje pevný bod.

BELO RIEČAN

JÚLIUS Z RODU NEOBLOMNÝCH

Osemdesiat, osemdesiatka. Od mladosti ju vnímame ako vysoký štít a náramne dlhý výstup naň. Francúzi si číslo osemdesiat vari vzhľadom na jeho výšku a ťažkú dostupnosť trochu zľahčili, keď ho nazývajú ako quatre-vingt, štyri dvadsiatky, štyrikrát dvadsať. To číslo je hladšie, príjemnejšie, no v živote nášho jubilanta neboli vôbec ľahké najmä prvé tri dvadsiatky.

Chlapec a mládenec, ktorého detskú a krátku gymnaziálnu idylu zanedlho po februári 1948 vystriedali následky zločinne vykonštruovanej žingo-

riády – tá dostala do väzenia aj jeho otca a zo života syna sa stával osud s neúprosnými následkami. Do dvadsiatky ho stihlo vyhodenie z gymnázia pre mylné spiatočníctvo, škodlivé názory a neprijateľnosť pre kolektív. Nasledovalo zaradenie do výroby a keď bol po vyrážkach od benzínu, petroleja a farieb v ofsetovej strojárni Neografie preradený do ručnej a strojovej sadziarne, neprestal byť chlapcom pre všetko. Ani potom, ako pomocný korektor, no tam sa mu už „sem-tam“ začne plniť sen o knihách z tla-

čiarne – raz je to darovaný výtlačok od roznášačky, inokedy slušný úlovok z povaľujúcich sa z lepšej minulosti Neografie.

Čítať, študovať, učiť sa, stretávať múdrych ľudí, to bolo volanie a vábenie, nadosobný rozkaz nad ním, ktorý mu kázal – musíš! Keď ho manžel jeho bývalej profesorky zoznámil s Júliusom Barčom-Ivanom, chodí nevládnemu dramatikovi nosiť uhlie z pivnice a rúbať triesky. Dostane potom od neho skoro všetky jeho diela, aj rukopisné a vo svojich Antimemoároch spomína, čo mu požičiaval, čo si od neho kúpil, čo mu po smrti manžela darovala pani Barčová do zlatého pokladu jeho mladej knižnice. Knihy, aké by v antikvariáte nezohnal a ktoré boli preňho ako „batoh výdatných potravín na ďalekú cestu“.

Keď sedemnásťročný Július čítal v požičanom 9. ročníku Šaldovho Zápisníka stať Vo veku železe a ohne, spoznal, po bezprostredne získaných svedectvách o trýznení Žingora a žingorovcov pri vyšetrovaniach, ako v Moskve v jeden augustový deň „bolo popraveno 16 soudruhů – sedmnásty unikol soudu i poprave sebevraždou.“ Medzi nimi boli Zinoviev, Kamenev a iní Leninovi priatelia a súdruhovia, otcovia a prví vojaci ruskej komunistickej revolúcie. Mladík vie, čo na Slovensku málokto, a tým nekompromisnejšie odsudzuje Mňačka a Špitзера, ktorí režimom napomáhali poprave Žingora a ďalších.

Keď získal povolenie dokončiť si gymnázium, za desať mesiacov poskladal všetky skúšky a zmaturoval. V knihovednom oddelení už oklieštenej Matice prešlo jeho rukami všetko, čo táto vydala. Mal rozhlád, o akom jeho školskí rovesníci ani nechýovali. Hnala ho dopredu sebadisciplína a húževnatosť i tvrdohlavosť zakódovaná v génoch jeho protesantských predkov.

Lenže osud mu ďalej ukazoval svoju odvrátenú tvár. Nedostal sa na filozofickú fakultu, po prvom semestri štúdia ruštiny, nie slovenčiny, ho z Vysokej školy pedagogickej vyhodili „pre zamlčanie vážnych kádrových dôvodov“. Boli za tým najmä pomstiví funkcionári z Dražkoviec, ktorí na VŠP oznámili, že na vysokú školu odišiel bez ich povolenia. Cítil, ako jeho život určuje komunistická strana a jej služobníci. Necítil sa však porazený. Keď ho vyradili, nebol odradený. Vnútorne sa spieral a kričal sám na seba, aby sa nedal, aby neupadol a nezakrnel. Mal v sebe vzdor. Jeho ego nebolo zakríknuté a utiahnuté.

Po neúspechoch v Bratislave sa musel vrátiť do Martina. Bol odchovaný kultom obdivu a uctievania, potreboval mať „svoju osobnosť“. Stalo sa, že v žilinskom antikvariáte našiel knihu Václava Černého Osobnosť, tvorba, boj. Jej autor sa postupne preňho stával človekom, ktorého mal prečo uznávať a obdivovať, utiekať sa v zlých rokoch k nemu, hoci ani jemu osud nežičil. A po rokoch dokázať Čechom, že portrét tohto vzácneho, režimom odstrkovaného človeka im napísal Slovák.

V živote zažil tri vyhodnenia zo školy, tri zo zamestnania. To človeka ťaží a ubíja, ale náš jubilant

na začiatku svojho tretieho životného dvadsaťročia, v júni 1976, píše o sebe: „Som iný: oveľa viac hrdý, opovrhujem kolaborantmi a pomermi, som pevnejší a sebavedomejší ako predtým, neviem robiť kompromisy, neviem hrať teáter.“ S odstupom času vyslovil nepríjemné kritické dôkazy o tom, čoho sa dopustili v servilných režimistických publicistických a literárnych textoch i v osobných postojoch viacerí významní slovenskí autori na začiatku päťdesiatych rokov a potom aj po roku sedemdesiatom. Strach a ctižiadosť zostať v kádrovom bezpečí ako režimom uznávaná a zvýhodňovaná osobnosť odoberali charakter, potláčali svedomie a morálku.

Perfektný intelektuál, ktorý z odbornej stránky stratil podľa vlastného vyjadrenia jedenásť rokov a ďalších sedemnásť mohol robiť len jazykového korektora v Slovenskom spisovateľovi, mal tiež možnosť pracovať v Slovenských pohľadoch, v Mladej tvorbe i v Ústave slovenskej literatúry. Boli to miesta jeho pozorovania i poznávania ľudí, ktorých sprvu obdivoval i uctieval a pochopiteľne čitateľsky dobre ovládal. No k Mňačkovi a Špitzerovi, ktorí ho sklamali už na začiatku päťdesiatych rokov, začali v neskorších desaťročiach pribúdať viacerí, ktorým Vanovič mal čo vyčítať (Tatarka, Brezina, Matuška, v rôznej miere tiež Mihálik, Milan Ferko, Šabík, Šmatlák, Chmel...) Pre nejedného i nemenovaného bol, či aj dodnes je, čudákom, čo nedá pokoj, nechápe meniacu sa realitu, ktorej sa treba prispôbovať, nie je ústretovým, je vrtákom do osobností, ktoré si vedia vyslúžiť lepší osud...

Prežil martyrium, v ktorom si pri ďalších ranách a krivdách kládol otázky; čo ktorým ľuďom urobil, že mu tak škodia? Jeho väzením bolo dlhodobé duševné i psychické násilie, odopieranie základných občianskych práv, slobody rozhodovania, útlak, keď si iba v súkromí mohol vymôcť „ostrovy, svoje vlastné územie slobody“. Vždy stál za svojim a na svojom. Mal rozhlád, aký veľkej väčšine literátov chýba. Tvrdohlavosť z neho nerobila kriklúňa, aj keď mu bolo neraz ťažko. Vnímať a vidieť, ako odsúdený na korektorskú prácu iných, ktorí sa jeho schopnostiam sotva priblížili, ako prinášajú do vydavateľstva rukopisy a odnášajú si z neho vydané knihy, čo jemu nebolo dopriať... No nikdy nekapituloval. Vie opovrhovať nehodnými ľuďmi a byť hrdý.

Skepsa, ktorej sa vždy nedá vyhnúť, sa strieda pri písaní jeho zápisníka v sedemdesiatych rokoch s pocitmi radosti a odhodlania vytrvalo, húževnato robiť. Písal knihy, ktoré mohli vyjsť až po rokoch. Mnohí ľudia ho sklamali, v mnohom ho sklamáva aj Slovensko. Vytvoril dielo, ktoré dnešná doba nevie náležite prijímať. Je dosť málo tých, čo ho pochopili a v ktorých zažalo potrebu kráčať s jeho autorom.

Ale sú ľudia, ktorí ďakujú osudu, že máme takého človeka, ako je on. Že máme medzi sebou osobnosť, ktorá dokázala to, čo Július Vanovič, jeden z rodu neoblomných.

JÁN BEŇO

MAL SOM ŠŤASTIE

Vždy, keď sa stretnem s Julom Vanovičom, pomyslím si: Mal som šťastie, že som sa s ním vtedy stretol. To „vtedy“ znamenalo rok 1995, keď som sa s ním stretol prvýkrát. Bolo to však neosobné stretnutie. Vtedy, už si nepamätám, v ktorom kníhkupectve, som naďabil na Vanovičovu esej Cesta samotárova. Nedostatok príležitostí navštevovať divadelné predstavenia som nahrádzal čítaním divadelných hier; medzi viacerými autormi, ktorých som čítal a ktorý ma zaujal, bol aj Július Barč-Ivan. Vanovičova štylistická a znalostná suverenita, s akou sa vo svojej eseji ponáral do Barčových (aj životných) drám, ma doslova fascinovala. Bola to neobyčajne expresívna a emočne silná výpoveď nielen o Barčovi-Ivanovi, ale aj o samotnom autorovi eseje, teda o Vanovičovi.

Moje druhé, už osobné, stretnutie s Julom Vanovičom sa udialo pri príležitosti pripomenutia si nezožitej deväťdesiatky Alfonza Bednára v jeho rodnej Neporadzi. Pracovníčky Verejnej knižnice Michala Rešetku v Trenčíne ma oslovili s ponukou zúčastniť sa na týchto oslavách; Alfonz Bednár v Trenčíne maturoval, okrem toho z Trenčína do Neporadze je to takpovediac na skok. Ponuku som po dlhšom váhaní prijal. Uvedomil som si totiž svoju nekompetentnosť, z Bednárovej tvorby som prečítal Sklený vrch, Hodiny a minúty, a zopár ďalších noviel. Preto som sa po Julovej excelentnej prednáške o Bednárovej tvorbe a jeho životných peripetiách hanbil vystúpiť so svojou naozaj len troškou do mlyna. Môžete si predstaviť, ako som sa popri ňom cítil. Moje poklesnuté sebavedomie vzpružila Julova lichotivá pochvala na margo môjho krátkeho príhovoru.

Myslím, že tam – v Neporadzi – zapustilo koreňky naše budúce priateľstvo. Vtedy som ešte nepoznal Julov životný príbeh, s tým som sa zoznámil

o čosi neskôr až vďaka jeho románu Kronika nepriznaného času. S údivom som zistil, ako veľmi sa podobajú naše osudy. Pripadal som si, akoby som objavil nevlastného brata. Porozumel som traumám mladíka, ktorého otec bol vo väzení, jeho nedôverčivosti i nechuti ukazovať sa na verejnosti, jeho samotárčaniu.

Naposledy ma zaujal svojimi úvahami v knihe Listy zo starého dvora. V tejto knihe nasýtenej odkazmi filozofov a básnikov, píše aj o „totalitnom ovčinci, plného strachu, desu, podvodov a zločinov...“ a povzbudzuje nás, aby sme sa nebáli „temných síl, ani tých, čo driemu a číhajú na nás samých.“ Jeho denníkové záznamy v Listoch zo starého dvora, potvrdzujú jeho najvlastnejšiu identitu. Priznáva sa v nich aj k trýzni, keď „štyridsaťročné prázdno dáva o sebe vedieť najmä po nociach: v snoch! ... tlačí a ovíja na zadusenie, ako mocný, za štyridsať rokov vykrmený plaz.“ Najkrajšia a našťastie aj vyslyšaná je jeho modlitba: „Bože, zanechať po sebe po svojom živote, o tejto dobe správu! Ako som v nej žil, čo som zažil, čo som vynútené prežil, premyslel a pretrpel, ako som sa mýlil...“

Vanovičov tvorba (dokonca aj ním obnovený časopis Tvorba) sú dobrovoľnou misiou človeka, ktorý svoju dušu, svoj život aj svoje „svetlé aj trápne“ spomienky naň, celý svoj duchovný poklad odovzdal ako posolstvo a dar budúcim generáciám.

Znovu si uvedomujem, koľké šťastie ma stretlo v Neporadzi, kam som išiel – obrazne povedané – s malou dušičkou a prvý raz v živote som sa tam stretol s Julom Vanovičom a tam sa z nás stali priatelia. Ďakujem Ti, Julko.

RUDOLF DOBIÁŠ

NIEKOĽKO VIET K JUBILEU JÚLIUSA VANOVIČA

Rád čítam texty Júliusa Vanoviča. Sú priame, vždy sa niečo dozviem a zapíňajú miesta našej opatrnosti. Na Slovensku nie je zažitá otvorená polemika. Je nás málo, všetci sa poznáme a v našich malých mestách na seba stále narážame. Kto by si už chcel kaziť zvyšné roky života. Július Vanovič – svedok komunistického doba je v tom výnimkou. Naučil ho tomu aj život. Narodil sa v Dražkoviaciach blízko Martina – mekky slovenskej duchovnosti. Od mladosti kráčaľ za literatúrou, ale žil v neprajnej dobe – za 40 rokov komunizmu v nej nikdy dlhšie nemohol slobodne pôsobiť. Málokto musel kráčaľ za

svojím cieľom tak hrboľatou cestou, ako on. Jeho čas mal prísť až po páde komunizmu.

Július Vanovič vo svojom živote prijal údel proroka. S ktorým starozákonným prorokom ho možno porovnať? Jeremiáša ukameňovali, Izaiáša rozrezali píľou, Amosa ubili na smrť palicou, Zachariáša zavraždili v predsieni chrámu, Jánovi Krstiteľovi sťali hlavu. O ďalších nevieme skoro nič. Možno Micheáš! Narodil sa blízko Jeruzalema, žil pre Izrael v ťažkej dobe. Bol spisovateľ a zomrel prirodzenou smrťou. Napomínal stále Izrael a vracal ho na správnu cestu, ale najznámejším sa stal svo-

jou predpoveďou, že spása Izraela príde z Betlehema.

Július Vanovič svojím životom a tvorbou stále navracia milované Slovensko na cestu ducha, kontinuity a napredovania. Ktorá jeho veta ho nakoniec

najviac preslávi? Už ju vyslovil svojím životom. A to ešte neskončil. Všetko najlepšie pán Vanovič!

FRANTIŠEK MIKLOŠKO

K JUBILEU

S Júliusom Vanovičom som sa zoznámil už dávnejšie – prostredníctvom jeho diela KNIHA O STAROM MARTINE. Bol to pre mňa hrejivý a zároveň povznášajúci pocit dozvedieť sa množstvo nových historických faktov a detailov o rodnom meste, ktoré zohralo v slovenských dejinách takú významnú úlohu. Zároveň som bol zvedavý na človeka, rodáka z Turca, ktorý sa s takou láskou a zánietením venuje mestu, ktoré nás formovalo a v ktorom sme obaja prežili kus života. Pravdaže, každý v inej dobe. Kým Vanovič dospel v krutých päťdesiatych rokoch, ja som zažil Martin o niečo milosrdnejší, hoci rovnako krušný a beznádejný. V rokoch sedemdesiatych.

Ako mladík, pohybujúci sa v tom čase medzi martinickým divadlom a knižnicou Matice slovenskej, som nemohol tušiť, že pre Vanoviča je toto obdobie druhou dekadou jeho kalvárie. Rovnako dlhou a bezútešnou, ako tá prvá.

Zoznámili sme sa oveľa neskôr, a ako sa to už u Slovákov stáva – v Bratislave. Koncom rokov deväťdesiatych, kedy sme mali pocit, že to najhoršie už definitívne prehrmelo. O tom, že aj toto naše nadšenie vyprchalo sa nebudem rozpisovať. Júlio Vanovič zažil počas svojho života oveľa viac nádejí a sklamaní ako ja. Napriek všetkému ho to nezlomilo. Je to jedna z vlastností, ktoré na ňom obdivujem. Je človekom

tvorby (nielen tej s veľkým T). Je človekom diela, ktorý sa húževnato a nekompromisne snaží dopracovať k pravde. Aby som nebol patetický a uznal právo na svoju pravdu aj iným, poviem to takto: Vanovič sa snaží dopracovať k pevnému názoru. To, v časoch módnych vetroplachov, prezlikačov kabátov a rozličných ideových artistov, ktorých sme za uplynulé roky zažili neúrekom, je údel priam sisyfovský. Vanovič sa nevzdáva a vo svojich ostatných dielach LISTY ZO STARÉHO DVORA, ZÁPISKY Z MŔTVEHO ČASU, či ANTIMEMOÁRE, ponúka čitateľom hodnoty, nad ktorými sa mnohí už nedokážu ani len zamyslieť. Našťastie, je tu aj dosť takých, pre ktorých sú Vanovičove knihy záchranným lanom v poslednej chvíli. Povzbudením, pohladením, dôkazom, že človek vo svojich pochybnostiach, ale aj istotách nikdy nie je sám.

Ak by som Ti, drahý náš jubilant, mal niečo zavinišovať k Tvojej osemdesiatke, prichádza mi na um pasáž z aljašskej poviedky Jacka Londona. Hlavný hrdina Elam Ohnivák v nej prednáša nasledovné slová: „Pripime si na neznámeho, osamelého, statočného muža, ktorý sa v týchto chvíľach prediera nekonečnou zasneženou pláňou. Zažejajme mu aby prečkal najtuhšie mrazy, aby sa jeho psom nepodlamovali nohy a aby mu zápalky dobre horeli!“

Tvoj RASŤO PIŠKO

PS: ... a zažejajme mu bohatú úrodu jakubiek v jeho dražkovskom sade, aby vypálil veľa dobrého kalvadosu, ktorým si čoskoro pripijeme!

VANOVIČOVE INŠPIRUJÚCE PAMÄTI

Pri čítaní Vanovičových pamätí som si stále viac a viac, a so stále rastúcim nadšením uvedomoval, že táto kniha sa stane jedným z veľkých inšpiračných zdrojov pri písaní mojich vlastných pamätí. Osobitne objavne na mňa zapôsobili *Zápisky z mŕtveho času*, ktoré začínajú 15. 3. 1970, odrážajú autorove „*pocity veľkej márnosti, zbytočnosti ľudského života špeciálne u nás, v tomto štáte a národe*“ a zachytávajú proces rýchleho zosúvania sa literatúry do opakovaného umeleckého i osobnostného suterénu, aký autor zažil už na začiatku päťdesiatych rokov. Prežil ich po vylúčení z gymnázia v suteréne Matice slovenskej, ale paradoxne ich prežil lepšie ako roky sedemdesiate: obklopený knihami a autormi, ktoré už boli na indexe, v spoločnosti dramatika Barča-Ivana, Šaldovho Zápisníka a s vedomím, že „*režisér môjho života mi dovolil na vlastné oči uvidieť a neporušenou mladou dušou zažiť ešte národnú kultúrnu kontinuitu: tú veľkú, celý národ vyživujúcu rieku, valiacu sa od 60. rokov 19. storočia cez toto malé, do februára 1948 vari najslowenskejšie slowenské mesto...*“

Ja som s podobným vedomím návratu k tejto kontinuite vnímal a zažíval šesťdesiate roky, čítanie a postupne osobné stretnutia s Jánom Johanidesom, Rudom Slobodom, Vincom Šikulom, ale aj so spolužiakmi Dušanom Mitanom, Jánom Štrasserom, Mirom Piusom, Števom Balákom, rovnako aj s odvážnym Kultúrnym životom a úžasnými Slovenskými pohľadmi, kde práve Vanovičove rozhovory s takmer 40 slovenskými spisovateľmi osobitne výrazne upomínali na potrebu návratu a najmä nadviazania na túto kontinuitu. A potom prišla augustová noc z 20. na 21. augusta 1968 a od tej chvíle sa všetko už len zhoršovalo. Vanovič ešte stihol vydať Antidialógy, na chvíľu sa dostal do Ústavu slovenskej literatúry, vrátil sa do Slovenských pohľadov, ale už iba ako korektor, keďže už platila Pezlárova direk-

tíva, že redaktormi literárnych časopisov nemôžu byť tí, ktorí v nich pôsobili v 60. rokoch.

Nechcem v tomto príspevku hovoriť o sebe, ale inšpirovaný Vanovičovými denníkovými zápiskami uvediem aspoň jednu osobnú analógiu k jeho textu z 25. 6. 1970, kde iste úplne oprávnené negatívne posudzuje správanie Michala Chorvátha, ktorý využil vydavateľské vákuum na začiatku normalizácie a vnucoval vydavateľstvu Slovenský spisovateľ svoje terminologicky oprášené marxistické diela. Ten istý Michal Chorváth, v tom čase ideologicky preverený kritik a posudzovateľ nových rukopisov, o niekoľko rokov posúdil aj rukopis môjho románu Sen pivníc, ktorý už skoro tri roky ležal v Slovenskom spisovateľi. Keďže som sa ako jeden, hoci z najmenej dôležitých autorov dostal na Kotov zoznam autorov, ktorí nemôžu publikovať, nevedeli čo s ním. Až mimoriadne priaznivý Chorváthov posudok, ktorý zrejme o Kotovom zozname nevedel, mi po zošrotovaní môjho debutu Bohovia ročných období otvoril na sedem rokov a sedem vydavateľských zámok zavreté dvere do literatúry. Nezabránilo tomu ani inkvizitorské pôsobenie ideologického tajomníka ÚV KSS Ľudovíta Pezlára, ktorý mal veľký podiel na tom, že sedemdesiate a osemdesiate roky Július Vanovič oprávnené nazýva mŕtvym časom slovenskej literatúry.

A keď sa už čas inkvizítorov rôznej proveniencie – aj v literatúre ich bolo požehnane – začal nachyľovať, začal sa hromadný proces ich perestrojkovania. Presvedčivo to dokumentuje v pamätiach aj Vanovič. V jednej zo záverečných kapitol *Nálady a výhlady* zaznamenal Šmatlákovo farizejské privítanie Vanoviča v Budmericiach na seminári Slovenských pohľadov o novej situácii v slovenskej literatúre – hoci práve literárny vedec Stanislav Šmatlák sa vehementne staval proti návratu Júliusa Vanoviča do literárneho života.

Čítanie Vanovičových pamätí ma zastihlo uprostred príprav na román o Štefanovi Krčmérym, a tak som si v jeho pamätiach prečítal a potom zapísal: „A keď som Štefana Krčméryho, ešte s gaštanovými vlasmi, pod ktorými sa už čerilo to jeho geniálne jasnotemno, život božskej intuície, múdrejšej ako studený a obmedzený vedecký rozum, keď som ho vídal na martinských uliciach, ale aj v Dražkovciach kráčať popred náš dom hore do svätobelénskeho kostola, na ktorého starom organe rád brával, alebo keď som ho videl a počul dokonca v gymnáziu: keď prišiel na neobsadenú hodinu, zasadol za katedru a rovno do rýmov nám prekladal z maďarčiny Jána Aranya – no najmä potom nad jeho knižkami, takými rozsvietenými od jeho neuveriteľných röntgenových očí ...“ rozhodol sa ako autor „pre kritiku šaldovskú, čiže pre Krčméryho, Matušku a vôbec: esejistickú, tú s „pathosem a inspiráciou“ – to je zasa citát zo Šaldu.

No kým Šalda a Krčméry sú v jeho pamätiach i v esejach vždy zdrojom obdivu a inšpirácie, s Matuškom sa vyrovnáva kriticky, tu v pamätiach možno najkritickejšie.

„Matuška? Ten, kto povedal známe slová o intelektu a charaktere, ten, ktorý po oslobodení 1945 napísal programové úvahy O duchovnom kolaboranstve – a sám ju čosi-kamsi viditeľne popieral – ma sklamal Zrada literatúry a ľudu – akoby ďalší článok obžaloby proti väznenému Novomeskému a davistom. Neuveriteľný text Stalin v slovenskej poézii, úvodník v Slovenských pohľadoch na 40. výročie VOSR a chvála sovietskej knihy. U nás je všetko tragické, priam vykrikoval na jednej besede s vysokoškolskými v 60. rokoch. Tragické vedome a dobrovoľne, čiže vlastnou vinou!“ s výkričníkom završuje Vanovič.

Chodil som teraz do trenčianskej knižnice čítať Kultúrne životy aj Slovenské pohľady zo začiatku päťdesiatych rokov, kde bol v tom čase Matuška šéfredaktorom, prečítal som si tieto i ďalšie jeho texty a súhlasím s Vanovičom. Rovnako na jeho podnet z pamätí som si prečítal aj Tatarkovu dobovú publicistiku. Okrem známeho, dlho zamlčovaného a dnes až príliš často citovaného textu v Pravde Prudšie než návidieť nepriateľa – vrúcnejšie milovať stranu, má osobitne upútal a tiež rozhorčil jeho fejtón v Kultúrnom živote z mája 1953. Volal sa Rozžali sa svetlá na Orave a Tatarka v ňom píše o návšteve v tábore nú-

tenej práce (on hovorí len o politických zaistencoch), ale nazýva ich vyvrhelmi spoločnosti, ktorým katolícky kňaz! pašuje do tábora alkohol a dobré jedlo. Keďže sám som sa po roku 1989 zaoberal táborní nútenej práce, osobitne aj tým oravským a ešte pre románom Tábor padlých žien som o nich uverejnil v Národnej obrode na pokračovanie cyklus dokumentárnych prác, písať takto už po Stalinovej a Gottwaldovej smrti, aj s vedomím jáchymovských lágrov, považujem rovnako za neospravedlňiteľné. Uzavriem túto časť citovaním Vanovičových pamätí jeho všeobecne prijateľným poznaním, že „z komunistických desaťročí najmä to päťdesiate sa bude v národnej kultúre navždy menovať múzeum hanby a zrady...“

Keď sme si pred piatimi rokmi na našom klube pripomenuli rovnako významné, ale menej okrúhle výročie Júliusa Vanoviča, zo zborníka *Večný nepokoj Po-etika*, ktorý vyšiel k tomuto jeho jubileu, som citoval hneď prvú vetu úvodného slova, ktorá mala podobu otázky: „Chcel by niekto prežiť život tak, ako prežil Július Vanovič?“ a ďalej sa uvádza všetko, čo ho od mladosti postihlo a čo my, jeho kluboví kolegovia dobre poznáme. A táto otázka je v istom zmysle opodstatnená i dnes. No s päťročným odstupom je moja i naša odpoveď jednoznačnejšia a jej kladné znamienko je podoprené vydanými knihami esejí *Listy zo starého dvora* a *Nova et vetera*, aj týmito spomienkami, múdro napísanou a krásne vydanou knihou, ktorá chváli jej autora a robí česť i jej vydavateľovi, a rovnako vydávaním *Tvorby*, ktorej mnohé čísla predčia i slávnou Lukáčovu *Tvorbu*.

O tom, že na Júliusa Vanoviča si pri príležitosti jeho požechnanej osemdesiatky spomenuli aj jeho verní literárni druhovia z Martina, svedčí veľký článok Miloša Kovačku v *Novom živote Turca*. Už naposledy a rád tu citujem: „Jeho nadčasová správa o stave ducha, morálky a kultúry na Slovensku, ktorú naďalej píše, má najvyšší umelecký a mravný kredit: je kľúčom „po-etika“ do sveta slovenskej literatúry.“

Súhlasíme a blahoželáme, Julko.

ANTON BALÁŽ

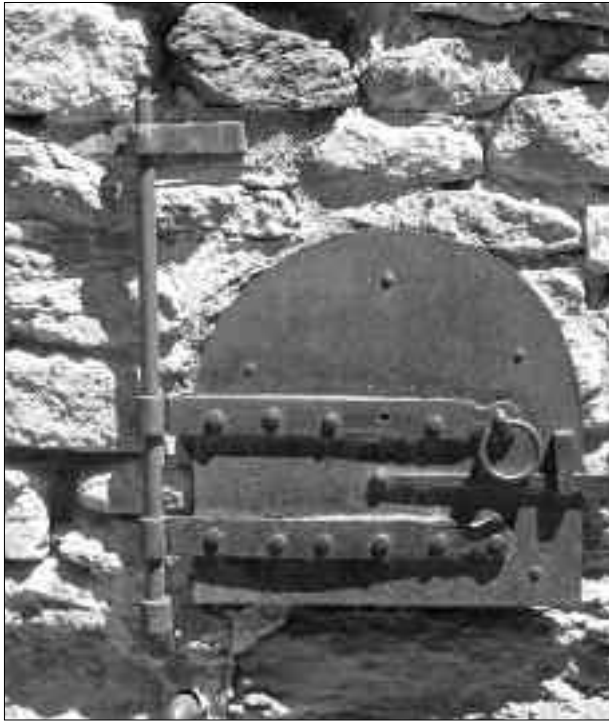
(Prednesené na stretnutí v Klube nezávislých spisovateľov v apríli 2015)

RODNÝ DVOR V DIELE JÚLIUSA VANOVIČA A LISTY Z NEHO

Dvor je priestor pri obytnom dome. Vzájomne súvisia. Sú aj obdobným vydeľovaním z okolia. Sám dom je ohradením voči ulici a dvor oplotením. Pre zábezpeku životných podmienok ochranu i ich obyvateľov. Naoko uzatváraním sa. V skutočnosti otváraním bytostným potrebám a záujmom členov rodiny v nich žijúcich. Kde sa rodia a odkiaľ vyrastajú i pôsobia a kam sa vracajú. Osobne i spomienkami. Oba zrete-

le kotvia aj v diele Júliusa Vanoviča. Čo dosvedča, že rodičovský dvor a tým aj dom sú najčastejšie sa vracajúcim motívom, komponujúci rozlične rozvíjané podania a posolstvá Vanovičovej epiky i esejistiky. Vo všetkých podobách. Ako rodný otcovský dvor. Dvor tvorby a jej rozpínanie sa do priestorov obce, mesta, vzdelávania, otváraním sa Turcu, Slovensku i svetu. Dvor útechy i trápení, opatery i pohody. Nie sú to len *Listy zo*

starého dvora, ktoré sú najucelenejším priznaním sa k tomuto pramenienu, hoci iste, v tejto knihe najstávnejšie a následne i najznelšou ozvenou. Prestupuje však do všetkých doteraz vydaných kníh, keď nie vracaním sa doň a spomínaním naň, tak určite pôvodcovským zviazaním, prevažne napísaných v ňom. „A veď sme na dedine, v rodnom dome z kameňa – staré a múdre veci nemusia mať k nám ďaleko! Ušli sme z mesta. Tam ľudia ani nevedia, čo sa na nebi a na zemi deje; tam roky uchodia, ale bez prírodného a prirodzeného rytmu. *Bože, jak zeširoka, jak důkladně prochází rok takovou vesnicí! Jak solidně a požehnaně se tu uvelebí každé roční období!* Ľudia v mestách starnú, ale bez rytmu: zasa sme prežili rok – ale nie štyri ročné obdobia. To preto on musel mať svoju „záhradku“, svoju Strž, kaktusy, kvetiny a psa – my máme aspoň starý gazdovský dvor a jeho ošumelé stavy, studňu, sad, jarok, pivnicu a povalu plnú pamätných gazdovských rárohov, a to je územie priam nabité odžitými životmi, zašlými časmi a príhodami. A je tu veľký čierny pes – taký ako boli Hektor a Flošo, nesmrteľní psi môjho detstva.“ (Listy, s. 32) V tomto prostredí sa nielen narodil, prežil mladosť, hral sa, hltal knihy, sníval, ale prežíval aj prvé ústrky zo strany krutej totality, postihujúce deti za rodičov, ktorí nič iné zlé nespravili, len tvrdo pracovali na svojej pôde.

Dvor uzavretý a zároveň otvárajúci sa myslením, listami i dielami do celej zeme, ktorú možno považovať za našu. A predsa všetkých. Pohľadom zvnútra, aby sa ukázalo, kde je plnosť a kde prázdno. Listy, teda príhovory, na diaľku priestoru, lež i času, nuž aj o ňom. Zo starého, to čo sa autorom ozýva, podáva a najmä sprítomňuje. Z dvora, čiže z istého miesta na tomto svete, vo svetle myšlienky a slova a o ich podieloch na plnosti života, jeho trápeniach i radoostiach. Všetko

čo bolo i je, ba i to, čo nás čaká, že sa môže stať, ak budeme ľahostajní. V prení sa i očakávaní. Prechádzkou po poznaní iných a priznávaní sa k nim aj vlastným domýšľaním. Ako sa cudzie stáva našim a naše bolo odcudzené. Všetko v oblúku od dvora cez záhradu, lesy a polia, i ukradnuté i zle navrátené. Človek vzdelaný svetom sa vzpiera svetoobčianstvu, pretože zostáva aj vkorenený do rodnej zeme. Pôvodom „brat zeman“, dôsledkami v celých vlnách potláčaný a postihovaný v plnosti protirečení. Dedina sa zrodila v časoch na fundamente „pôdy“, preto zeman, ale človek charakteru, pretože výsada sa dostávala pre zásluhy (tá dražkovská v dávných vojnách), ale aj vzdelania, príhlasu k svojim právam. Listy priznaní i protestov, umiestnené i rozletené, adresované sebe, rovnako aj druhým. Kladúce otázky a čakajúce odpovede, čo sa to deje? Aj vzhľadom na ten dvor, aj za tú pôdu, aj za tie naše dejiny, krajinu, kultúru. Zem a dedina sa dnes už „nepestuje“, ale od nej uteká, ale aj utieka. Človek vykorenený z identity vracia sa do nej, v nádeji na odpočinok. To všetko sa prelieva a mení ako vody Silavy, potoka detstva, ktorý zahatali. Rezonancia časového, ale aj to, čo z nej gniavi vedomie dnes, ale aj nadčasové ponory a vzlietania, bez ktorých by sme zostali udupaní. Uvedomovanie sa oslobodzuje od podmieneň. Slovo a tvar súznejú, či žiješ vo vlastnej samote, alebo v opustení medzi ľuďmi, ale aj v hĺbaniach s priateľmi. Nič nie je stále, všetko je obmenené, zrelativizovaný život sa stáva labilným a nestále zotročovaným prispôsobovaním sa zmene. Strata slobody a zodpovednosti za seba i za druhých. Ponor i uvádzanie do kľúčových diel minulosti i dneška, dolovanie z nich, čo je živinou aj pre súčasníkov.

Dvor, vieme, Vanovič nielen často spomína, vracia sa do jeho priestorov fyzicky i duchovne, nie iba v listoch z neho, ale priam celým dielom, hoci ho zvlášť neopisuje. Ohraničujú ho dve budovy. Obe v tvare veľkého písmena L, ale naopak. Kúria vpredu vpravo a vedľa nej bránka i malá zeleninová záhradka (ohradená malinčím), oblúbená a obrábaná manželkou Zorkou. Pred ňou veľké a mocné gaštany. Druhú stranu, vľavo vzađu, rámcujú hospodárske budovy. Vo dvore aj sad s rodiacim ovocím (slivky, jabĺčka, hrušky, čerešne, višne, ríbezle, egreše, jahody). Vynára sa mu v detailoch. Pretože viac mu je duchovné východisko. Na jednej strane sprítomňuje, čo už nie je a navodzuje mu starať sa o to, čo fyzicky ešte zostáva, aby sa zachovalo. Nielen ako vlastníctvo po rodičoch, ktoré namáhavo opravuje, ale najmä ako duchovný odkaz. Na čo sa viažu vzťahy a čo si nosí všade, kde žije a pôsobí, priam prerastá všetky myšlienky a činnosti. Napovedáva to už prvkydaná prozaická zbierka noviel *Návrat pred odchodom*. „V záhradke pod oknami každé leto kvitli ľalie. Tuho, omamujúco voňali. Pred spánkom vykláňal sa z okna a zhlboka vdychoval. A vie, ako tam medzi nimi čaká v bráničke chladná mosadzná kľučka. Ako je dobre, že sú veci, čo sa nemenia.“ (s. 22); „Vysoká brána z dosák, zapustených tērom, skoro

ako bývajú vrata na humne. Zavesená je na hrubých stĺpoch, vbitých pred gaštanmi do zeme. Podíde k nej bližšie, postaví sa na špičky, aby lepšie videl, a v pološere preslabikuje: DRUŽSTEVNÝ DVOR. Pri jednom gaštane nájde skalu; starú, veľkú, doudieranú skalu, čo tuná roky zo starého zvyku ležala, ktorú tu ešte nechali. Pred rokmi, keď do dvora vchádzali vozy naložené zbožím, a nemohli hneď vykarovať, kolesami narazili na skalu. Skala sa bránila; zaškriepelo, zapraskalo, spod zapretých kolies vyletovali iskry. A hoci vozy neraz cez tú skalu prešli, doudierali ju a do zeme vtlačili, zostala.“ (s. 24) V románe *Kronika nepriznaného času* sa mýticko oživa dvor aj prostredníctvom verného psa brániaceho dvor pred všetkými druhmi odsudzovateľov. Najlepšie sa mu píše na ňom, či v ňom. Zvlášť potom, keď už rodičia zmĺkli a ostal v ňom nový gazda (1986). V *Zápiskoch z mŕtveho času* zaznamenáva: „Prišiel som do Dražkoviec po mŕtvych rodičoch do prázdneho domu a pustil sa do štúdia a písania s eufóriou či posadnutosťou vari takou, ako som kedysi dokončoval gymnázium.“ (s. 292) Nebol mu však vždy len potešením, ale aj veľkou starosťou, ako ho udržiavať, kde zobrať prostriedky na to. V Listoch zo starého dvora priznáva: „A moja vlasť najužšia, môj starý dvor, akože v tejto nešťastiami navštevovanej zime? Píšem vám z neho listy, musím hlásiť aj toto najnovšie: stará, vyše sto rokov stará eternitová strecha na hospodárskej – neobývanej síce – budove, pod metrickými centami snehu na jednom slabšom mieste sa začala prehábať, klátiť a hrozilo, že sa preborí a spadne: sused mi z nej s priateľom ohreblami a lopatami postŕhali zladovatený sneh a pánky pod ňou pozvážovali reťazami. Možno obstojí.“ (s. 57)

Nemôžem sa nepriznať, že ten dvor bol, je i trochu môj, či náš, rozдумávam o ňom tiež nielen cez to, čo o ňom napísal a skúšam to reflektovať, hoci dvor je uzavretý. On sa v ňom priam rozpínal, presahoval ho, nastoleniami podnetnej duchovnej potrawy a estetických zážitkov mnohým. Hlásim sa k tým Vanovičovským dvorom obohatených a pripomínam dva svoje slovesné príspevky, videofilmy Turčianski zemani dnes a Cesty, cesty, kam vediete. Nakrútila ich Slovenská televízia v druhej polovici 90. rokov a od toho času odznegli prinajmenej v desiatich reprízach. V Turčianskych zemanoch dnes priam vyvzdycháva dejiny tohto stavu, ktorý sa hlásil k slovenskej myšlienke, pôde, mravnému charakteru i vzdelaniu a Cesty, cesty, kam vediete z nadhľadu dejín sprítomňuje, čo zostáva zabudnuté o komunikačných stykoch prostredníctvom týchto spojení so svetom, ktoré mali v Turci svoje križovatky i Via falza, utajené prechody. „Tu, v tejto ani nie stometrovej úžine, prebiehali podľa všetkého kedysi najtvrdšie boje o dobytie kraja: kto sa dostal po medzi Hradište a Dianiše háj do Sklabine, a potom cez Prieslop na Sklabinský hrad, bol nielen pánom celého Turca, ale mal otvorenú cestu aj na Oravu a Spiš. Tak azda prichádzali už Kelti, po nich Rimanovia – po oboch našli sa stopy – potom Slovania a naostatok

v 11. storočí staromaďarská jazda. Sklabiňa bola Sclouna, od Sclavenov, čiže otrokov – Slávov. Takže tu podľa Branislava Varsika pravdepodobne najdlhšie odolávali Maďarom zvyšky veľkomoravských vojsk, možno najdlhšie na Slovensku, lebo turčianskej kotline ešte asi stopäťdesiat rokov po páde Veľkej Moravy vládol z Vyšehradu mocný a slobodný rod Diviackych.“ (Listy, s. 20)

Rodná krajina a jej dejiny tešia, ale prítomnosť spomínajúce máta. „Čosi sa stratilo, čosi zhaslo, čosi odumrelo. Niekdajšie, to predkomunistické cítenie, niekdajšie myslenie, niekdajšie pohľady na oblohu nad nami. Dnešné oči už nevidia nekonečno, sledujú len krátkodobosť, chvíľu a jej bubliny. Hľadajú bohatnutie, konzum, rozkoše a pohodlie – a na konci všetkého ako svoju najväčšiu nepriateľku: evidujú smrť. Nenávidenú, ale definitívnu bodku za všetkým. Nie ako Záhadu alebo Nádej, ale ničotu a tmu.“ (Listy, s. 203 – 204). Dnes už opravená Vanovičovská kúria v Dražkovciach je tvorivým i odpočinkovým domom celej rozvetvujúcej sa rodiny. Akoby ozvenovite odpovedal na predchádzajúce otázky: „Znovuvzkriesený rodný dom by mal teda pomôcť hľadať a domýšľať to, čo hľadali a v náznačkoch zanechali praotcovia. A lepšie chápať, z čoho sa sám skladám, z čoho dobrého a z čoho zlého. Vyhrabávať tu zasypané, ale kdesi poroztriasané inštinkty, ktoré som tu v detstve zanechal. Už nebyť vykorenený, ale cítiť a držať svoje najvlastnejšie, čiže aj najhlbšie korene. Ak sa mi tu vynárajú myšlienky na predkov, siahajú aj do ich vekov, ba ešte ďalej.“ (Listy, s. 36). Dvor trvá a listy letia do sveta, oslovujú mnohých a dnes aj oslavujú jubilanta...

MIŠO A. KOVÁČ

MILÝ JULO,

dočítal som Tvoje Listy zo starého dvora.

Myslím, že je to dobrá kniha. Nie víno – vínečko, ale tuhý vanovičovský kalvados. Je to celistvo pôsobiaca správa o Tvojom živote a Tvojich zápasoch i diagnóza súčasného sveta. Je to kniha neohrozene kritická, aktuálna a potrebná. Kniha intelektuálne reflektovanej vlastnej životnej skúsenosti. Bohatá na myšlienky. Je aj prezentáciou Tvojej vzdelanosti a myslenia. Klobúk dole pred Tvojou filozofickou erudíciou, medzi súčasnými slovenskými spisovateľmi, žiaľ, takou zriedkavou. Motivická línia vzťahujúca sa na rodný kraj mohla byť základom roľníckeho románu. Ale aj v Listoch zo starého dvora má svoje organické mies-

to. Tieto kapitoly vnímam ako výzvu aj pre seba; podobný „smútok chotára – smútok sveta“ prežívam aj ja, keď sa túlam po rodných poliach, jeho motivácia je tá istá. Vyjadruješ sa k radu vecí. Problémovosť, ktorou sa kniha vyznačuje, je vážna a dôležitá. Všetko spája zdôraznený étos. Stálou výzvou je ísť za volaním vlastného vnútra. Nedať sa obalamutiť pseudolákadlami. Áno, takáto cesta je pre spisovateľa produktívna. Niektoré časti, napríklad tá o studničkách, by sa mohli objaviť aj v knihách pre školákov.

Blahoželám a srdečne Ťa pozdravujem

JANO ZAMBOR

MILÝ JULO VANOVIČ,

vdotkli sa Ťa, aj nepríjemne – tak, ako od mladosti neraz známou nežičlivosťou nášho rodu, no predsa aj pohladili a objali Ťa osemdesiatiny: obdivuhodne činorodo si vstúpil, ako niektorí hovoria, do „nadbiblického“ veku: a opäť, napriek všeobecnej skepse a resignácii, ktorá ovláda náš verejný život, bolo Ti dané obdarovať ľahostajné a povrchné Slovensko dôležitou – burcujúcou súvahou: antimemoármi, ako si nazval Zápisky z mŕtveho času, totiž protestnými pamäťami, ktoré si pri rozličných príležitostiach avizoval viac ako desaťročie, a ktoré vyšli krátko pred Tvojím významným jubileom.

Patrím k tým, ktorí sa z Tvojho jubilea a pamäti radujú: žičím Ti Hospodinom – „až potiaľto“ – darovanú odolnosť voči „svetu“ a jeho nemilosrdným atakom, veď – v sporoch s devastáciou verejného života už dlhé desaťročia dvíhaš odvrhované a potláčané odhodlanie, vytrvalosť, pracovitosť, ale i sviežosť a čerstvosť, nadovšetko úprimnosť originálnym vanovičovským slovom verným pravde. Majstrovsky si ním komponoval i pre mňa mimoriadne dôležitú – nevšednú, pretože odvážnu jedinečnú osobnú i nadosobnú pamäť – so správou o Tvojom celoživotnom nasadení proti civilizáčnemu úpadku: proti hromade ničotných – nekultúrnych hriechov, ktoré v našej krajine navršili a zanechali uplynulé totalitné desaťročia.

Zápisky z mŕtveho času sú práve z tohto ohľadu „slovom na čas“. Osobne som sa do nich – do ich „prvopisov“ ponáral i vo viacerých iných Tvojich knihách. S mimoriadnou empatiou v Knihách a v Epiológu o starom Martine. V tých častiach, ktoré presiahli až do Zápiskov mŕtveho času, som našiel kapitoly alebo pasáže, ktoré môžu osobne potvrdiť a za nimi stáť od „a“ po „zet“. Pre mňa je čítanie Tvojich antimemoárov práve z tohto dôvodu viac ako vzrušujúce: najmä Tvoja „svätomartinská“ a „turčianska“ pamäť je s mojou vo viacerých ohľadoch

„zlúčiteľná“: na mnohé udalosti i na ľudí nášho života, na ich činy, pamätáme sa veľmi podobne.

Môžem doložiť, že aj iní Tvoji čitatelia objavujú svoju pamäť práve v Tvojich pamätiach. A hoci hovoríš predovšetkým „sám za seba“, predsa nad „tekajúcimi, chaotickými spomienkami držíš bdelú – rozlišovaciú ruku, vyberáš, hodnotíš, triediš, hierarchizuješ“ – a vtedy konáš i za nás, prítomných, no i za tých z minulosti i tých z budúcnosti. Porovnávaš svoj čas s časmi – mechanickým, mŕtvym, nevdvižným, neplodným a tvorivým, živým, činorodým – a ich hodnotami. Tvoje pamäti to prehĺbuje a rozširuje, zovšeobecňuje, vytvára ich univerzálnu platnosť; zvolania: Pozrite!, Počujete?, Počuli ste?, predpokladajú auditórium – navidomoči pozývajú pamätníkov, najmä svedkov, aby sa s Tvojimi zápisami konfrontovali, uvideli v nich samých seba a zaujali k nim postoj.

Tvoja pamäť má oproti bežnej veľmi dôležitý rys: je akčná, vytrvalá v charakternosti: s rešpektom vnímate, ako nám vytrvalosť a jednoznačnosť pamäti, u Teba spätaj so silno pulzujúcim svedomím, veľmi chýba – aj osobne, aj vo všeobecnosti. Potvrďujem s viacerými príjemcami, ktorí sa mi po prečítaní Tvojich Zápiskov ohlásili, že práve vanovičovskej charakterotvornej pamäti je v slovenskej kultúre naďalej veľký nedostatok. Tento dôležitý prvok kultúrnej a mentálnej obrany proti morálnej – čoraz hlbšej a aj navidomoči zjavnej deštrukcii slovenskej spoločnosti slovenská literatúra jednoducho nepeštuje. Niektoré literárne časopisy namiesto nej ponúkajú najmä zástupné – v skleníkoch rýchlené „vlastenčenie“ bez akejkoľvek reflexie hlavných otázok stavu spoločnosti, literárna veda viac-menej rezignovala na plodnú kritiku, ukryla sa do teórie „textov“. V literárnom živote sa taktovky chytá všeličo iné, len nie svedomie, mravnosť, duchovnosť, vôľa k dôstojné-

mu životu. Platí, čo si v antimemoároch napísal: „Ale, čím je spisovateľ, ak nie povinne občanom svojho času, bratom svojich súčasníkov, svedomím svojej krajiny? Ak od jej zmučenej tváre uteká, ak sa tvári, že ju nevidí a sabotuje, zrádza svoje najvlastnejšie poslanie! Dopúšťa sa hriechu na samej podstate zraňovaného života aj výsostnosti umenia!“

Aj preto Tvoja personalistická pamäť – celoživotná (o)pozícia pripomína osobnostný val proti stavu, v akom sme v totalitných režimoch – v tzv. „kultúre“ – existovali a naďalej v postkomunizme živoríme: čím je v národe horšie, čím je viac panovačnosti a ideologického násilia, čím viac upadá kultúra, tým je pevnejší – tým horlivejšie Tvoj osobnostný val posilňuje a povzbudzuje k pravde a úprimnosti, dodáva silu byť samým sebou: zabraňuje sklonu podľahovať sa zlu a nespravodlivosti. V zachmúrených a bezradných časoch, aké sme žili a naďalej žijeme, umožňuje mať napriek všetkému nádej na „čisté nebo“ „čistý vzduch“ i „čistú vodu“. Preto považujem Tvoje Zápisky z mŕtveho času za skutočnú literatúru, živú a činorodú, za nezastupiteľný – nenahradiateľný zdroj nádeje nielen pre celý duchovný – kultúrny a mravný život slovenský, ale v istom zmysle i pre český a európsky. V Druhej knihe o starom Martine – potom, ako Slováci v Uhorsku po vyrovnaní takrečeno všetko prehrali – si bol napísal: „Je ešte vôbec nádej? Kde ju nájsť, kto ju na Slovensku ešte vlastní? Gymnázia a Matica umreli, junač sa zasa roztratila, ale v meste Martine, – počúvajte! – zaznieva ešte aj teraz ‚hudba pod ľadom‘!“ – Tak sa stalo v slovenských dejinách ešte niekoľkokrát. A niekoľkokrát sa tak stalo i za Tvojich – našich čias.

Veď aj dnes, ak budeme mať na mysli predovšetkým čistotu života a vzťahov, nemôžeme nevidieť najmä to, v akom kritickom stave boli a naďalej sú niektoré národné – politické i kultúrne inštitúcie; – tie, ktoré bývali našou mravnou autoritou a bývali sme na ne hrdí: spory s ich „tajnými životmi“ – zámerným zahmlievaním skutočnosti, neúprimnými vnútornými vzťahmi, zlobnou atmosférou, tendenčnými výberovými konaniami, straníckou likvidáciou a vyhnaním konkurentov, vykrádaním tvorivého potenciálu, najmä projektov a programov, boli a aj dnes sú navidomoči aktuálne.

Môže byť „hudba pod ľadom“ nádejou aj dnes, ak „čas“ je extrémne egoistický? Konfrontovaný s Tvojím „učiteľom“, Václavom Černým, vyhlasuješ vedno s ním: „Zrútili mi bohovia balvan dolu? Opäť ho vytlačím na vrchol – čiže, opäť som to dokázal!“ – Zúfalstvo, ktoré s Tebou neraz zápasilo, Ťa na kolena nezrazilo, jednoducho Ťa neporazilo! – Cítim, že mám pravdu, ak poviem: Na takýchto miestach antimemoárov sa aj Tvoj text, tak ako Černého eseje (povedané s Tebou), mení na kultúrnu a národnú modlitbu za lepšie časy.

Som si istý, že i v Tvojich pamätiach – spod mravivého ľadu – preniká hudba. Hudba neraz tklivá, neraz burácajúca: Tvoje pamäti sa nezrodili, ako som presvedčený, ako exkluzívny či špeciálny memoárový projekt. Ako „pamäti pre pamäti“. Majú svoj od-

dávna známy tón a jasný nápev. Boli Ti darované osobným určením: na ich tvorbu si bol navyše vstrojený fenomenálnou osobnou pamäťou. Pamätáš sa preto presne na mnohé tváre, charaktery, činy a udalosti i ich okolnosti – a to od najmladších rokov. Pamäť, ako som presvedčený, nepísal si iba v očakávaní prichádzajúceho „nadbiblického“ veku – nie sú medzníkom pre medzník sám: jednoducho si ich žil, skladal i štylizoval, domýšľal a spresňoval po celý život. Búrливо – až šokujúco si na mnohé činy v národe – ale i v cirkvi napríklad – reagoval. Prehovoril do duše politikom. Malým i veľkým. Biskupom si vykričal nebiskupský chlebiček, na ktorý sa v komunizme ulakomili. Dvojtvárnym kresťanom, ktorí vieru skrývali, si vytkol paniku a strach. Chlebarským kolegom to všetko, čo sme aj ich egoistickým pričinením žili – izolovaní v štáte, v mestách, v nútených inštitúciách – otvorenejšie azda nikto iný popri Tebe nepovedal. Či už verejne alebo aj súkromne: dokumentárne najmä v dennikových Zápiskoch a štylizovane v románe Kronika nepriznaného času. Straníckym knižkám, ktorými si vypomáhali, aby vystúpili na „štít“ – nech mali červenú alebo dnes majú inú farbu – si nastavil zrkadlo: áno, niet čo obdivovať na nezaslúžených výstupoch na „vrcholy“!

V Tvojich knihách si osobnostný val voči svetu nebudoval iba z jazyka – uhneteného a brúseného – zo slobodných slov a významov. Pod čistou slovenčinou si celý život rozumel pozíciu na stanovisku pravdy. Policajný či „dozorovaný“ alebo „vykrútený“ jazyk si odmietal a neprijal: jazykový útlak doby si odvracal „presne mierenou loptičkou“: „Naše slovníky menej popisujú a vysvetľujú – viac povoľujú alebo zakazujú. Redaktor je dodnes – ako za Škultétyho čias – policajt nad slovami; tie akoby nemali byť používané, ale kádované; nie ony slúžiť nám, lež my im posluhovať, odvádzať duchapustú modloslužbu. Čistou slovenčinou však za Vajanského a Škultétyho vyslovovali sa a sledovali národné veci čisté a spravodlivé; dnes sa vo vypestovanej a čistej spisovnej slovenčine dajú povraviť najväčšie lži; možno ňou národ klamať a zavádzať, falšovať jeho minulosť a hodnoty, na ktorých žije alebo padá. Áno, vychádzajú knihy v čistučkej kultivovanej slovenčine – a šíria najbohapustejšie svinstvá.“

Zápisky tak ako celú ostatnú tvorbu si osádzal na pamäti tých, ktorí žili pred nami: pamäť predchádzajúcich generácií, pamäť krajiny, mravu, duchovnosti a svojho národa si vášnivo hľadal a zbieral. Z nej si sa učil a vychádzal: bola Ti normou života – postojov. Keď sa zjavila nečakaná príležitosť o nej písať, otváralo sa v Tebe „čosi nedozerané“, ale „povedomé“, čo si oddávna kdesi v sebe nosil; mocnel v Tebe étos a duch zašlých časov: „Martin Ťa školil, tak aj vychovával. Školu odoprel, školu aj nahrádzal. Dokonca akoby ju občas aj prevyšoval!“

Vtedy som Ťa bližšie spoznal: – Tvoj starý priateľ – bicykel, na ktorom si „chodieval“ z práce do Dražkoviec popri našej martinskej Koceľovej ulici – bolo tak kedysi v dávnych päťdesiatych rokoch, zjavil sa opäť o niekoľko desaťročí – opäť v Martine – tento-

raz na poľných cestičkách smerujúcich z Dražkoviec do budovy Slovenskej národnej knižnice na Hostihore. A Ty na ňom: s posadnutosťou a eufóriou z definitívneho a neodvolateľného objatia milovanou – nefalšovanou Pani Literatúrou krútil si – až chlapčensky vášnivo – pedálmi. Okolo sa pásli ovečky – sťa v Attike a Ty si vstupoval do svätostánku, písal si – ponorený do húštiny dokumentov – slastnú Knihu o starom Martine.

Čo by si len dal za to, ak by sa zachoval dokument, najlepšie živý film so záznamom autentických prehovorov, napríklad o celoslovenskom národnom zhromaždení, ktoré prijalo v dávnom dnes už Turčianskom Svätom Martine Memorandum národa slovenského – a Ty by si si mohol s tým otcovským národom, v Martine zhromaždeným, pohovoriť, s ním slávnú hodinu prežiť. Áno, bola to sláva: svetodejinné vzopätie odvahy Slovákov, ktorí napriek všetkému prišli, protokolovali slobodne a v pravde, v skutočnej demokratickej diskusii vyjavili svoju vôľu.

Ale, aká bola, aká povedomá je odvrátená tvár tejto našej svetodejiny slávy? – nedávny, ba v mnohom prítomný „rub“ onoho slávneho „líca“, keď Ti v krajine slávnych predkov a dávnych slobodných rozhodnutí – píšeš o Tvojom „zmŕtvychvstaní“ – uverejnili v záverečných normalizačných rokoch krátko pred revolúciou neznáme povstalecké fejtóny Júliusa Barča-Ivana? Čítajme, čo si si zapísal: „... moje verejne zmŕtvychvstalé meno narazilo na odpor; nemyslíte, že u partajných funkcionárov, ale u „angažovaných“ spisovateľov.“ – Nešlo im o literatúru, nešlo o Tvoj literárny hlas o Barčovi, o jeho návrat do literatúry, ale šlo o režim a jeho ideologické princípy, šlo o konkurenciu, a preto o cenzúru, ktorá rozpoznávala a naďalej proskribovala navrátilcov do literatúry nielen „povrchovo“, podľa mena, ale aj podľa vnútorných „plánov“ ich na publikovanie pripravených či ponúknutých textov.

Ty, ktorý si ako historik, kritik, redaktor a spisovateľ „z celej sily“ navracal do literatúry z nej vyradené hodnoty, okúsil si na novom úsvite slobody, ktorá prichádzala v druhej polovici osemdesiatych rokov, celoživotný, mnohonásobný údel človeka s balvanom: opäť ho bolo potrebné vytlačiť na vrchol! Mohlo Ťa to vôbec prekvapiť? – Neprekvapilo – dokladáš to rečou i aplikáciou bergsonovskou: nedať sa, nesplynúť s despociou, vydržať! Podarilo sa Ti

– nazývaš to kultúrnou modlitbou – s balvanom dostať opäť na vrchol. Dokázať, že platí to, čo si pochopil a čo si napísal v azda najdôležitejšej kapitole Tvojich Zápiskov z mŕtveho času, ktorej si dal názov Čas a sloboda: „Takže aj život, aj ľudská personalita (...) je vlastne umeleckým dielom.“

V tejto súvislosti niekoľkonásobne zdôrazňuješ to, čo Ti bolo oporou, keď si kráčal za týmto umením života: pomohol Ti Václav Černý, ktorému na ceste životom pomáhal Henri Bergson. Súhlasím: Černého text, ktorý adresoval sám sebe, ktorý pramení v Bergsonovi, znie nielen Tebe, ale spisovateľovi vôbec akoby Božie prikázanie: „A kdesi na obzore se ve mně rodil zásadní protest proti dějinnému údělu národa, jehož dějinným osudem by bylo stále začínat znovu, stále přerušovat svůj dějinný růst a zrání, věčně navazovat a „dohánět“, věčně se dávat násilně vytrhovat ze skladebné vývojové začleněnosti do kulturní komunity...“ Toto prikázanie nabádajúce k protestu voči násilíu na dejinnej kontinuitate si ako svojbytný spisovateľ prevzal. S vášňou si bežal mŕtvou krajinou za životom, s presvedčením, že proti násilíu a neslobode možno konať. Dal si to najavo aj Zápiskami z mŕtveho času. Oživoval si ho a oživil úsilím vôle, sebakoncepciou, premáhaním, ako si napísal, „nášho roztržitého, nepravého, povahového či spoločenského ja“.

Napísal si zvláštne, v istom zmysle nenapodobiteľné dejiny slovenskej literatúry takrečeno piatich desaťročí 20. storočia: do roku 1989. A predsa sú podobné všetkým tým dejinám literatúry – prenasledovaným, väzenským i exilovým – tým spred storočí ba i tisícročí, ktorým sa podarilo balvan literárneho diela vytlačiť na vrchol, nepoddať sa despocii: urobiť svoje dielo, svoj život verejne známym. A nehanbiť sa za to.

Verím, že napíšeš i druhý zväzok svojich Zápiskov. Po roku 1989. Budú to Zápisky z mŕtveho času?

Životom si dokázal „dočasnosť“ takého času: Tvojho čitateľa či poslucháča si presvedčil, že mŕtvy čas je iba škrupinou: je to zlomyseľne vytvárané, v konečnom dôsledku zločinné puto, ktoré sa zmocňuje života literatúry: zakrýva, že existuje v nej slobodné slovo, pulzuje v nej svedomie, že „zakliata“ žije svoj vlastný živý čas.

MILOŠ KOVAČKA

MILÝ PÁN VANOVIČ,

prijmite odo mňa kyticu zozbieraných blahoželaní, ku ktorým sa pridávam s prianím všetkého najlepšieho. Ďakujem za prijatie, dôveru, doterajšiu spoluprácu, cenné rady a zasvätenia do Vašich tajov literatúry, jej sveta, „podsvetia“, ale hlavne „nadsvetia“; súzvuku v orientácii na Čosi či skôr Kohosi viac. Nech sa Vám, milý pán Vanovič, naďalej darí v živote, rodine, zdraví, v tvorbe i Tvorbe (stálym prispievaním) s Božou pomocou.

STANISLAVA MATEJOVIČOVÁ